

ביאורים

יש רמות שונות של שנאה. למשל, אם מישוהו אומר שהוא 'שונא שניצלים', הוא בעצם אומר שהוא אינו מוכן להתקרב אליהם ובטח שלא לטעום אותם. שנאה קשה כזו יכולה להיות גם כלפי אנשים. יש אנשים שאנחנו לא מוכנים להתקרב אליהם. משנאה חמורה כזו מובן שצריך להשתחרר, אך עלינו להתנקות גם משנאה קלה יותר. השנאה היא בלב. בדרך כלל אנשים לא יבטאו את שנאתם בגלוי אלא יסתירו אותה. אדם לא יספר על שנאותו לסביבתו, ואף יאמר שהוא אינו שונא את חברו. גם בינו לבין עצמו לא יודה שהוא שונא אותו, אלא ייתן הסברים שונים. ואמנם השנאה היא בלב, והיא רגש פנימי, אך היא מולידה מעשים. המעשים אינם מראים בהכרח את השנאה, אך הם נובעים ממנה, והם מלווים בתירוצים שונים ומגוונים. הנקימה והנטירה, למשל, הם מעשים כאלה.

אדם שנוקם בחברו, ואינו מוכן להשאיל לו חפץ מכיוון שגם חברו לא סייע לו כשהיה זקוק לעזרתו, עושה זאת מתוך שנאה גם אם הוא חושב שהוא צודק. השנאה מצטיירת בעינינו כתכונה השייכת לרשעים או כלפי הרשעים, אך הרמח"ל מלמד אותנו שגם מעשים הנראים בעינינו כפעוטים וחסרי חשיבות יכולים לנבוע משנאה.

כך גם הנטירה. אדם שלא מוכן לשכוח התנהגות רעה של חבר כלפיו, וכל התייחסות אליו תלווה בפרצוף חמוץ או בעקימת אף - עושה זאת כתוצאה משנאה כלפיו.

אולי יהיו לו תירוצים טובים. הוא חושב שהוא עושה זאת כדי לחנך אותו, שלא יתנהג כך פעם נוספת כלפיו או כלפי אחרים. בכל מקרה, תירוצים לא מתקבלים ולא זו הדרך. בסופו של דבר ההתנהגות הזו נובעת מתוך ריחוק מאותו אדם וחוסר רצון להתקרב אליו. בכל פעם שנפגשים בו, במקום לראות אותו, את האישיות שלו, זוכרים רק את המעשה השגוי שעשה בעבר. התנהגות כזו לא מאפשרת גישור וחיבור.

הרחבות

• חומרתו של איסור לשון הרע והדרך להינצל ממנו

כל המספר לשון הרע - כאלו כופר בעקר. בסוף הלכות טומאת צרעת, מדגיש הרמב"ם עד כמה דיבור של לשון הרע חמור, וממנו עובר לתאר איך האדם צריך להיזהר מחברתם של 'הלצים הרשעים': 'לפיכך ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתו ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם, וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים: בתחילה מרבין בדברי הבאי... ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים... ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם... ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר' [הלכות טומאת צרעת טז, י].

התיקון נגעים אלו של לשון הרע ועיסוק בדברי הבאי, מופיע בהרחבה בדברי החפץ חיים שכתב: "הנה יש עוד תקון כללי המיוחד לפגם לשון הרע והוא למוד התורה. כמו שכתוב בערכין [טו]: [אמר רב חמא בן רבי חנינא, מה תקנתם של מספרי לשון הרע? אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר [משלי טו, ד], 'מרפא לשון עץ חיים'. ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [משלי ג, יח], 'עץ חיים היא למחזיקים בה. ומה שאמר הפסוק בלשון עץ חיים, משום [משלי יח, כא] ד"המות והחיים ביד לשון", ואם כן מי שמספר לשון הרע קנה לו המות הנצחי. להכי יעצו הכתוב, דמי שרוצה לרפאות את לשונו, יאכל מעץ החיים דהוא התורה, ואכל וחי לעולם" [שמירת הלשון, שער התורה א].

הרכילות ולשון הרע, כבר חמור נודע, וגדל ענפיו פי רבו מאד, עד שכבר גזרו אמר חכמינו זכרונם לברכה במאמר שכבר הזכרתי (בבא בתרא קסה ע"א), "וכלם באבק לשון הרע", ואמרו (ערכין טו ע"ב), "היכי דמי אבק לשון הרע? כגון דאמר היכא משתפח נורא אלא בי פלניא", או שיספר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה, אף על פי שגוראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו הם.

קלל של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבור שיוכל להולד ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע השנאוי ומתעב לפני המקום שאמרו עליו (שם), "כל המספר לשון הרע-כאלו כופר בעקר", וקרא פתיב (התלים קא, ה), "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית".

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותלל^ו אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול. והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה.

על פן לשיהיה בכוחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבר על מדותיו ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה ולא יקם ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם, ולא יטר לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאלו לא היה - חזק ואמין הוא, והוא קל רק למלאכי השבת שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חמור^ו אשר בעפר יסודם^ו. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פרוש, "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, ח). "לא תקם ולא תטר את בני עמך" (שם פסוק יח).

וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו, נקימה - למנע מהיטיב למי שלא רצה להיטיב לו, או שהרע לו כבר. ונטירה - להפיר בעת שהוא מיטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו. ולפי שהיצר הולך ומרתיח את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רשם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה לתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תיטיב לו טובה גדולה, ולא תסיעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסיעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לרע. אם מחלת לו - שלא תראה לו לאיב, די בזה, ואם גם להתחבר עמו תרצה - אף לא תראה לו כל כך חבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על פן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט, יח), "ואהבת לרעך כמוך", כמוך בלי שום הפרש, כמוך בלי חלוקים, בלי תחבולות ומזמות, כמוך ממש.

אולם השבועות, אף על פי ששמן הסתם - כל שאינו מן ההדיוטות נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה, כל-שפן בשבועה, יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר, על כל פנים ראוי למי שרוצה להיות נקי לשמר מהם, והוא מה שאמרו בגמרא (שבועות לו ע"א), "אמר רבי אלעזר, לאו - שבועה והן - שבועה. אמר רבא, והוא דאמר, לאו לאו תרי זמני^ו, והוא דאמר, הן הן תרי זמני", וכן אמרו (בבא מציעא מט ע"א), "והן צדק" (ויקרא יט, לו) "שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק".

נקיות' באיסורי לשון הרע ורכילות

נקיות' באיסורי נקימה ונטירה

נקיות' באיסורי השבועה

היכא משתפח נורא אלא בי פלניא - תרגום: היכן מצויה אש? בבית פלוני (משמעות הדברים היא שפלוני עשיר ומרבה בסעודות ומשתאות). לב הותל - הלב המתפתה. שוכני בתי חמור - בני אדם, שנפשותם שוכנת בגוף חומרי (מלבי"ם איוב ד, ט). אשר בעפר יסודם - בני אדם יסודם מעפר. לאו והן - אמירת לא או כן. תרי זמני - פעמיים רצופות.